A close-up, artistic photograph of a person's face, likely a man, with dramatic lighting. The face is the central focus, with the right side (viewer's left) in deep shadow. The left side (viewer's right) is illuminated with warm, golden light. A bright, purple-pink light source is visible near the eye, creating a strong contrast. The top of the head is lit with a vibrant green light. The skin appears textured, with some hair visible on the forehead and sideburns. The overall mood is intense and theatrical.

NDM NÁRODNÍ DIVADLO MORAVSKOSLEZSKÉ

ŘECKÉ PAŠIJE

Bohuslav Martinů

Bohuslav Martinů

Řecké pašije / The Greek Passion

Opera o čtyřech dějstvích.

Anglické libreto Bohuslav Martinů podle románu Nikose Kazantzakise Kristus znovu ukřižovaný.

Český překlad Eva Bezděková

Dirigent

Režisér

Režijní spolupráce

Asistent režie

Výtvarnice scény a kostýmů

Choreograf

Sbormistr

Světelný design

Jazyková poradkyně

Hudební nastudování

Inspicient

Text sleduje

Vedoucí provozně-technického útvaru

Šéf výpravy

Vedoucí dekoračních dílen

Vedoucí krejčovny

Jevištní mistrři

Mistr osvětlení

Mistr zvuku

Mistrová vlásenkárny

Mistrová garderoby

Mistrová rekvizitárny

Václav Návrat

Michael Tarant j. h.

Bohuslava Kráčmarová

Libor Kuča

Dana Hárová j. h.

Igor Vejsada

Jurij Galatenko

Radko Orenič

Veronika Forejtová

Jana Hajková, Lenka Živocká,

Kremena Pešakova

Libor Kuča

Hana Navrátilová

Stanislav Muntág

Alexander Babraj

Barbora Macháčová

Eva Janáková

Jan Benek, Antonín Krajčiček

Radko Orenič

Bořivoj Wojnar

Eva Celarková

Růžena Mauerová

Alexandra Václavíková

Premiéry 10. prosince 2005 v 19 hodin v Divadle Antonína Dvořáka

a 11. prosince 2005 v 17 hodin v Divadle Antonína Dvořáka

Grigoris Martin Gurbaľ, Alexander Podolchov

Fotis Bogdan Kurowski, Václav Živný

Patriarcheas Vojtěch Kupka, Petr Urbánek

Ladas Miroslav Rataj, David Viktora

Michelis Aleš Burda, Pavel Kozel

Kostandis Vojtěch Kupka, Sergej Zubkevič

Janakos Jiří Halama, Peter Svetlík

Manolíos Alojz Harant j. h., Luciano Mastro j. h., Gianluca Zampieri j. h.

Nikolíos Anna Číhalová, Tatiana Pituchová

Andonís Petr Němec, Adolf Prymus

Panaitis Václav Morys, Petr Němec, Adolf Prymus

Kateřina Eva Dřížgová-Jirušová, Zdena Vaníčková-Matoušková

Lenio Naďa Chrobáková j. h., Marianna Pillárová, Alexandra Polarczyk j. h.

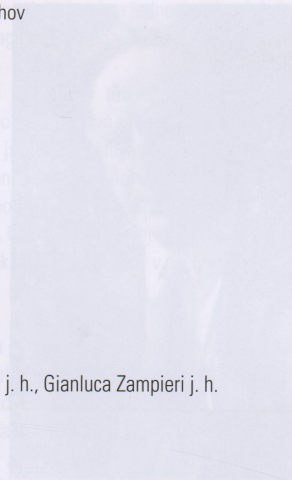
Stará žena Tamara Brummerová, Gabriela Lojková

Despinio Marcela Gurbaľová, Kateřina Sluková

Starý muž Jaroslav Kosec, Roman Vlkovič

Hlas František Malina

Dále účinkuje sbor opery NDM a děti z Operního studia NDM pod vedením Lenky Živocké, hraje orchestr opery NDM, koncertní mistr Vladimír Liberda.

Patnáctá opera Bohuslava Martinů *Řecké pašije* vznikala průběžně v letech 1954-59 ve Francii, New Yorku, v Římě a ve Švýcarsku vzhledem k neustálým změnám pobytu manželů Martinů v cizině. Skladatel opakovaně podroboval revizi scénář i hudební ztvárnění, až konečná forma díla stále výrazněji nabývala podoby lyrické hudební tragédie. Skladební prostředky volil Martinů srozumitelné, v základních harmonických funkcích. Ústřední myšlenky díla jsou naznačeny hned vstupními tóny orchestrálního úvodu, inspirovaného pravoslavnými bohoslužbami. Sugestivní zvukovost orchestru nabývá na intenzitě ve scénách snových vizí a představ. Zdánlivě prostá melodika vokálních partů je tím náročnější pro interprety. Melodicky nejbohatší jsou lyrická ariozní sóla Kateřiny. Podstatnou část partitury zabírají sbory vyhnanců a vesničanů z Lykovrisi. Závěrečné vyznění připomíná monumentální rekviem, doplněné procitěným nekrologem Kateřiny, dokonale ztotožněné s vizí Maří Magdalény z pašijových her.

V lednu 1957 Bohuslav Martinů *Řecké pašije* dokončil. O prvním uvedení ve Spojených státech neuvažoval, přestože v té době měl už americké občanství. Herbert von Karajan projevoval velký zájem o nastudování opery ve Vídni, ale premiéru *Řeckých pašijí* si radikálně vymáhal Curych. Z provozních důvodů tamější Městské divadlo od ní bylo nuceno odstoupit. Operu doporučil k provedení v londýnském Královském divadle Covent Garden Rafael Kubelík, tehdejší umělecký ředitel a přítel skladatele. Vyskytly se však výhrady k hudební složce a nepříliš atraktivnímu námětu: řecké téma totiž bylo v Londýně ožehavé vzhledem k napjatým vztahům Velké Británie a Řecka kvůli Kypru. Když ani po delších průtazích k premiéře nedošlo, Martinů partituru značně přepracoval. Omezil přílišnou šíři textu s mnoha mluvními vstupy, připomínajícími spíše oratorní formu, zaměřil se na stručné řešení scén. Při těchto revizních pracích velmi postrádal podnětné konzultace s Nikosem Kazantzakisem, který na podzim r. 1957 zemřel. Sám skladatel již byl vážně nemocen, když v polovině ledna 1959 ukončil druhou, závěrečnou verzi svého ojedinelého operního epilogu.

Druhá verze opery *Řecké pašije*, vyplněná hudebně odlišnými, ale o to více působivými místy, zazněla poprvé 9. června 1961 v Curychu v nastudování dirigenta Paula Sachera, bohužel po autorově smrti. – „Více než deset minut panovalo v hledišti nadšení: za poslední léta jsem nezažil žádný tak spontánní triumf soudobé opery“, napsal hudební kritik do listu Stuttgarter Nachrichten po představení.

Tatáž verze hudebně dramatického díla Bohuslava Martinů měla po roce premiéru v Brně 3. března 1962 v Divadle Na hradbách. S maximální iniciativou a odvahou se o památnou premiéru zasadil dirigent Václav Nosek. Druhá inscenace se uskutečnila r. 1966 v Národním divadle v Praze. Třetí domácí scénou se stala Ostrava, kde obecenstvo spolu s operním souborem Státního divadla v roce 1969 se stejným nadšením přivítalo dlouho očekávané *Řecké pašije* v nastudování dirigenta Jiřího Pinkase.

Léta se předpokládalo, že původní verze *Řeckých pašijí* neexistuje, že Bohuslav Martinů partituru údajně zničil. Nebylo tomu tak – skladatel některé části rozdal přátelům, mnohé stránky zůstaly uloženy v četných archívech. Na základě badatelské činnosti muzikologa Aleše Březiny, ředitele Nadace Bohuslava Martinů, v posledních letech se podařilo prvou verzi opery zrekonstruovat a nastudovat o letním festivalu 1999 v Bregenzi. Poté se přibližně stejná inscenace, jen s pozměněným obsazením uskutečnila o Velikonocích r. 2000 v Covent Garden, takže *Řecké pašije* českého skladatele Bohuslava Martinů si konečně vyslechlo publikum v londýnské Královské opeře,

jak bylo záměrem Rafaela Kubelíka. 16. ledna 2005 se dočkala „londýnská“ verze *Řeckých pašijí* premiéry u nás, a to v brněnském Národním divadle Leoše Janáčka v nastudování anglických umělců jako závěrečný projekt České hudby 2004.

Marta Trnková

- Martinů byl po všech stránkách výjimečný člověk a vzácný přítel. Jeho hudba klade věčně inspirující otázky.
Rudolf Firkušný 1993

- Z korespondence posledních měsíců života v roce 1959 je patrná nostalgie ze skladatelova nepřírozeného odloučení od vlasti. Jevil dychtivý zájem o domov v Poličce, o osoby a vše, co mu bylo v mládí tak blízké. Z padesátých let pocházejí útešné skladby, inspirované bohatstvím přírodních krás Vysočiny:

Otevírání studánek (1955)

Legenda z dýmu bramborové nati (1956)

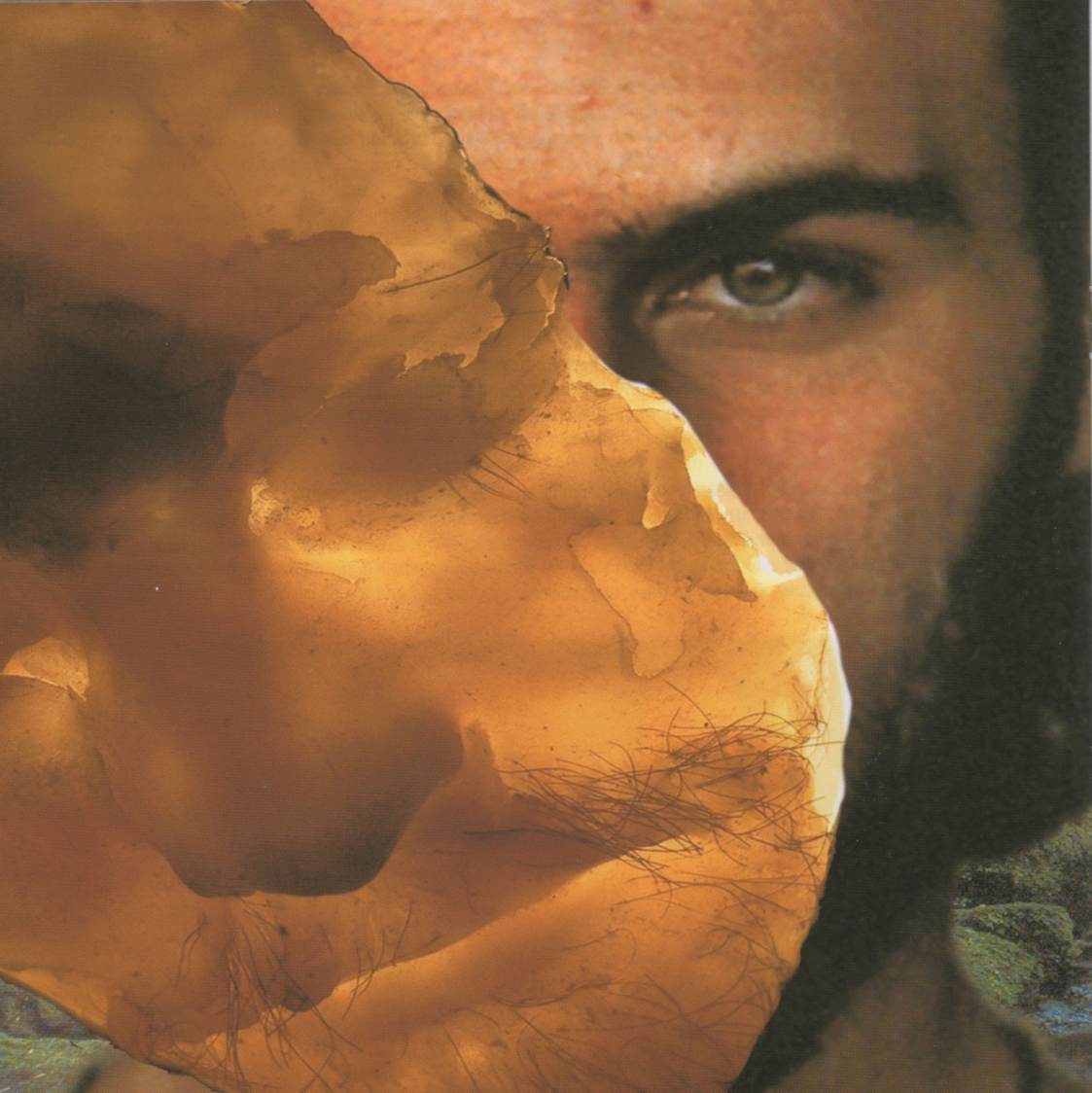
Romance z pampelišek (1957)

Mikeš z hor (1959)

Závěrečnou skladbou je kantáta Izaiášovo proroctví (1959), napsaná na Schönenbergu ve Švýcarsku. Jakési „poslední sbohem celému světu“, kde se „hudební představitivost rozlévá do bezbřehé šíře a naráží na temná místa“. – Skladatel ostatně projevoval do posledních okamžiků statečného ducha při zápase se smrtelnou chorobou. Zesnul 28. srpna 1959 a byl uložen do hrobu na soukromém pozemku švýcarských přátel Sacherových. Až za dvacet let byly skladatelovy ostatky převezeny do vlasti, aby spočinuly v rodinné hrobce Martinů v Poličce.

Curych, Městské divadlo. Světová premiéra 9. 6. 1961

DĚJ OPERY / THE STORY OF THE OPERA

1. jednání

Náves v Lykovrisi, malé obci na úpatí hory Sarakiny. O velikonoční neděli po mši kněz Grigoris oznamuje, kdo z přítomných bude o příštích pašijových hrách zastávat úlohy biblických postav: kavárník Kostandis se stane apoštolem Jakubem, kramář Janakos představí Petra, selský syn Michelis Jana, miláčka Páně, záletná vdova Kateřina odpovídá postavě Maří Magdalény. Jen Panaitis se marně brání úloze zrazujícího Jidáše. Hlavní úlohu Ježíše Krista ztělesní skromný pastýř Manolios. Od této chvíle zůstává ponořen v myšlenkách ještě častěji než dosud; jeho snoubenka Lenio je tím znepokojena.

Zpěv žalmů předchází procesí vyhnanců, prchajících před Turky, kteří jim vypálili domovy a uloupili půdu. Vedení knězem Fotisem žádají Lykovriské o pomoc. Grigoris při pohledu na hladem zhroutenou dívku Despinio, prohlásí, že je nakažena cholerou a uprchlíky nemilosrdně vyhání. Manolios svou přimlouvou jen vzbudí popův hněv. Kateřina nabídne ženám svůj jediný šál. Je vyplněna žárlivým Panaitem, dárcem šály – na usmířenou mu Kateřina dovolí noční návštěvu.

Manolios cítí odpovědnost za nastalou situaci a při pomýšlení na roli Krista ukáže vyhnancům cestu na Sarakinu, kde najdou vodu i dostatek dříví.

Act I

A village square in Lycovrissi, a small village at the foot of the Sarakina mountain. On Easter Sunday after the service Grigoris, a village priest, announces who of the people present there will play the parts of biblical figures in the next Passion plays: Kostandis, the coffee house owner, will become the Apostle Jacob, Yannakos, the grocer, will present Peter, Michelis, a farmer's son, will play John, the Lord's favourite, Katerina, a philandering widow, is typecast as Mary Magdalene. Only Panait vainly protests against the role of betraying Judas. The main role of Jesus Christ will be impersonated by Manolios, the shepherd. Since this moment he stays immersed in thoughts even more often than till that time; his fiancée Lenio is concerned about it.

Singing of psalms is preceding a procession of exiles running away from the Turks who burnt their homes and stole their land. Led by Fotis, the priest, they ask the people of Lycovrissi for help. Grigoris, seeing one girl, Despinio, collapsing with hunger, states that she is infected with cholera and drives them away mercilessly. Manolios, trying to plead for them, only arouses the priest's anger.

Katerina offers her only stole to the women. She is reprehended by jealous Panait, who gave her the stole; to make it up she allows him to visit her at night.

Manolios feels responsible for the arising situation and having in mind the part of Jesus Christ he shows the refugees the way to the Sarakina mountain, where they will find water as well as enough wood.

2. jednání

Janakos, vždy dobře naladěný, sděluje svému oslíkovi, jaká čest ho čeká, až o příštích pašijích ponese na hřbetě samotného Krista Pána. Lstivý lakomec Ladas Janakose přemlouvá, aby vyšel na Sarakinu a vymámil od uprchlíků šperky za slíbené potraviny. O zisk se pak oba podělí. Janakos podléhá svůdným představám o bohatství, zapomene na svou apoštolskou úlohu a přijímá od Ladase tři zlatáky jako zálohu.

Setkání Manolia u studny Sv. Vasila se svůdnou Kateřinou prohlubuje pastýřův citový zmatek. Pomyšlení na přísouzenou úlohu mu dodá vnitřní sílu.

Fotis se svou družinou připravuje základy nové osady. Starý muž zemře, aby byl pohřben v základech příštích domovů svých bližních – jen tak život opět zvítězí.

Fotis vyzývá své svěřence, aby symbolickou branou k počtě Boží označili vstup do nového domova. Vypráví sen, jak sv. Jiří do jeho rukou svěřil vybudování vesnice, útočiště pro všechny.

Janakos z úkrytu sleduje počínání otce Fotise v horské pustině. Přemožen soucitem upřímně se knězi přiznává ke své zaslepenosti a odevzdá mu Ladasovy peníze.

Act II

Yannakos, in a good mood, says to his donkey that he will have the honour of carrying Jesus Christ himself on his back in the next Passion play.

Ladas, a tricky miser, urges Yannakos to climb Sarakina and wheedle jewels from the refugees in exchange for the promised food. They will split the profit between the both of them. Yannakos yields to the tempting visions of fortune, forgets about his apostolic role and takes three guldens as an advance.

Meeting seductive Katerina at St. Vasil's well only deepens Manolios emotional confusion. The thought of the part assigned to him gives him inner strength.

Fotis and his company prepare foundations of a new settlement. The old man wants to be buried in the foundations of new homes of his fellows – only in this way will the life triumph again.

Fotis asks his fellows to mark the entry to their new home with a symbolic gate for the honour of God. He talks about his dream in which St. George entrusted him with building of a new village, an asylum for everybody.

Hiding Yannakos watches Father Fotis's doings amid the barren rocks. Overcome with sympathy, he sincerely confesses to the priest that he was dazzled and hands the Ladas's money over to him.

3. jednání

Pozdní večer v horách. Manolios, ovládnán silnými emocemi, marně touží po odpočinku. V neklidných snech je pronásledován Lenií, která se chce provdat, ale on ji odmítá, vzápětí mu hlas Grigorise přikazuje

„--dnem i nocí jeden cíl
jen mít teď musíš,
aby ti Pán dodal dost síly nést jeho kříž!“

Manolios se s úlekem probouzí. Ani nevnímá Lenio, která v doprovodu staré sousedky přichází, aby naléhala na jejich sňatek. Je uražena snoubencovou váhavostí a dá přednost jinému nápadníku – pastýři Nikoliosii. Kateřina Manolia miluje, ale on jí oslovením „sestro“ dává najevo proměnu, která v něm nastala. Také Kateřina končí s dosavadním lehkovážným životem a ztotožňuje se s postavou Maří Magdalény. Jako z dálky je slyšet Manoliovu promluvu ke kroužku věrných přátel. Všechny stmeluje duševní spojení v tichu horské přírody s tajuplnými náznaky.

Rozlíčený Grigoris prohlašuje, že Manolios nebezpečnými myšlenkami boří základy obce, když vyzývá zámožné vesničany, aby se podělili s chudobnými bratry. Mnozí jsou ochotni Sarakinským přispět přebytky z úrody.

Grigoris musí Manolia zničit, nepřipustí snižování své autority.

Pastevec Nikolio provokativně vykřikuje, že se ožení s Manoliovou snoubenkou Lenio. Manolios páru přeje mnoho štěstí.

Act III

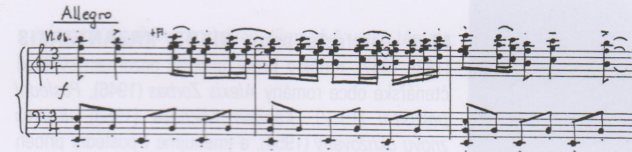
Late evening in the mountains. Manolios, ruled by strong emotions, vainly desires to rest. In uneasy dreams he is chased by Lenio who wants to get married but he refuses her. In less than no time does the Grigoris's voice tell him that:

“Day and night,
you must think of one thing only
How can I be worthy
to bear the weight of the Cross?”

Manolios wakes up with fright. He even does not take in Lenio who, accompanied by an old neighbour, comes to urge him to marry her. She is offended by her fiancée's hesitancy and chooses another suitor – the shepherd Nikolios. Katerina loves Manolios, but calling her “sister” he shows the change that occurred to him. Also Katerina finishes her present frivolous life and identifies with the figure of Mary Magdalene. Like from a great distance Manolios's speech to a circle of loyal friends is heard. All are cemented by spiritual union in the quiet of a mountain countryside with some mysterious hints.

Furious Grigoris declares that by appealing to wealthy villagers to share with their poor brothers Manolios is destroying basics of the community. Many are willing to give a surfeit of their yield to the people of Sarakina.

Grigoris must destroy Manolios, he will not allow him to degrade his authority. The shepherd Nikolios provocatively shouts that he will marry Manolios's fiancée Lenio. Manolios wishes them the best of luck.

4. jednání

V Lycovrissi slaví svatbu Nikolía a Lenio. Grigoris ke hrůze celé vsi Manolia uvrhne do klatby jako buřiče. Manolios nedbá hrozeb, s podporou „apoštolů“ boj za práva trpících vede do konce. Zfanatizovaný dav se vrhne na Manolia a Panaitis-Jidáš ho usmrtí.

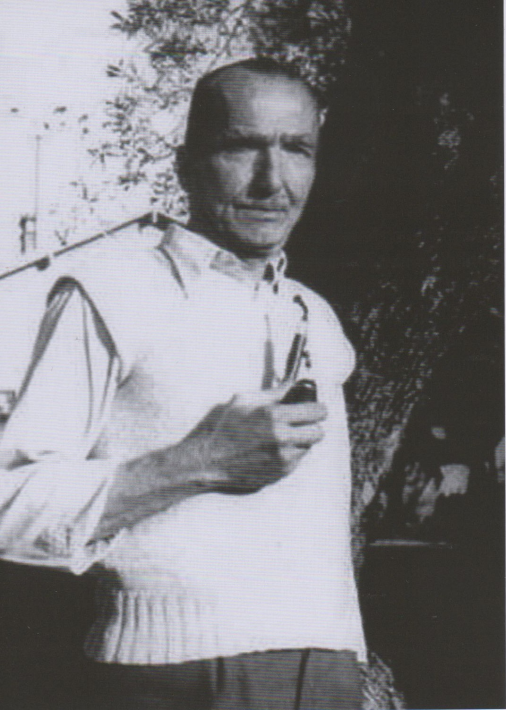
Sarakinští se vydávají znovu na hrdinskou pouť do neznáma, posílení vírou v nehynoucí život.

-MT-

Act IV

In Lycovrissi Nikolo and Lenio celebrate wedding. Grigoris, to the horror of all the village, excommunicates Manolios as a stirrer. Manolios ignores the threats and with the support of the “apostles” leads the fight for the rights of the suffering people to the end. Fanaticized crowd swoop on Manolios and Panait-Judas kills him. The people of Sarakina set off for the heroic pilgrimage to the unknown again, strengthened by the belief in imperishable life.

Mistr novořecké prózy **NIKOS KAZANTZAKIS** (1885-1957), rodák z Kréty, upoutal pozornost světové čtenářské obce romány *Alexis Zorbas* (1946), *Poslední pokušení* (1952), *Kapitán Michelis* (1953), *Kristus znovu ukřižovaný* (1954), a jmenujme i poslední příběh *Prostáček boží* (1956) o životě sv. Františka z Assisi. Výběr jmenovaných děl včetně dramatických prací spojuje myšlenka lásky k člověku a sympatií k jeho pradávnému zápasu za svobodu a sociální rovnost. Ještě krátce před smrtí spisovatel prohlásil: „Jedna věc je charakteristická pro Krétana: je posedlý svobodou!“ Ačkoliv opustil tradiční křesťanství – spisovatelovy ostatky dokonce nesměly být vystaveny v athénské katedrále na protest proti jeho zjevnému proticírkevnímu smýšlení – téma života Ježíše Krista, jeho tragické lidství, zneklidňovaly Kazantzakise po řadu let. Kristus stál před ním jako příklad nesobecké lásky k bližnímu, jako postava člověka nesmyslně pronásledovaného stejnými bližními, pro které se obětoval. Zároveň se mu Kristus jevil jako symbol znovuobrozené Kréty, vítězící proti turecké nadvládě koncem 19. století.

Nikos Kazantzakis poznával evropské i mimoevropské země. Ve třicátých letech minulého století publikoval zajímavé postřehy ze života v bývalém Sovětském svazu, ale netajil se též kritickými postoji. Pro své nekonformní

názory politické i národnostní se po r. 1945 již známý spisovatel nedokázal smířit s poměry v Řecku ani na Krétě, proto odešel do Francie, kterou si oblíbil od dob vysokoškolského studia v Paříži. Zhoršený zdravotní stav jej později přinutil, aby se s chotí Helenou natrvalo usadil v jihofrancouzských Antibách.

Roku 1956 Kazantzakis získal Cenu Světové rady míru. V následujícím roce přijal pozvání čínské vlády do Číny. Při návratu onemocněl a na klinice v německém Freiburgu zemřel. Pohřben je v baště benátských hradeb v Irakilu na Krétě.

Nikos Kazantzakis, skvělý vypravěč a pokračovatel slavné epické tradice řeckého písemnictví, poskytl moderní evropské literatuře portréty postav, které navzdory úkladům osudu vychutnávají krásu života a především symbolizují nezlomnost lidského ducha.

-MT-

- Jako *potůčky krve* procházejí dílem dvě velká témata: lidské dědictví křesťanských ctností a povinnost člověka k lidstvu –

Nikos Kazantzakis

- „V dnešní době umělec prochází zmateným chápáním hodnot a hledá pořádek, systém, ve kterém jsou zachovány a potvrzeny lidské a umělecké hodnoty. To je případ Kazantzakisova románu a také důvod, proč jsem si jej vybral jako námět tragické opery... Ti, kdo spějí ve své velké víře k všelidské lásce, nalézají svou cestu zatarasenou těmi, kdo odmítají se zříci sobeckosti.“

Bohuslav Martinů 1957

- Kazantzakisův román *Kristus znovu ukřižovaný* vyšel v r. 1954 řecky, ale velkou odezvu vyvolal francouzský překlad *Le Christ recrucifié*, Paris 1955. S úspěchem předlohu zfilmoval Jules Dassin pod názvem „Ten, který musí zemřít“. Kniha byla přeložena do řady jazyků, český překlad z francouzštiny pořídila Eva Outratová (1958, Praha).

- V případě 1. verze *Řeckých pašijí* (1954-57), partitura se skládala z volných listů, které pak Bohuslav Martinů rozdával, proto se vyskytovaly v několika zemích. Dr. Aleš Březina tyto listy shromáždil, dílo rekonstruoval a vydal. Naštěstí nechyběla ani jedna stránka zmíněné partitury. Světová premiéra prvé verze opery se konala na festivalu v Bregenzi v červenci 1999 v koprodukcii s Královskou operou Covent Garden, kde mělo dílo posléze premiéru 25. 4. 2000 s dirigentem Nefem Schirmerem a režisérem Davidem Pountneyem.

- Operní scéna v Curychu trvale dbá o českou tvorbu – čeští klasikové zde mají výsadní postavení. Premiérou vrcholného díla Bohuslava Martinů *Řecké pašije* se curyšská opera vepsala do světových dějin hudby. Šlo vskutku o průkopnický čin s ohledem na složité osudy tohoto díla.

(Hudební rozhledy 6/2005)

Pašije (z lat. passio-utrpení) jsou texty evangelistů o utrpení a smrti Ježíše Krista. Jsou předčítány v předvelikonočním období při mši namísto evangelia podle určitého řádu po celý pašijový týden, tj. od Květné neděle až do Vzkříšení na Bílou sobotu. Tak bylo stanoveno již v Římě od počátku IX. století. Pašijové texty se staly podkladem pro hudební a zpěvní kreae dramatického charakteru na motivy utrpení Ježíše a jeho násilné smrti. Nejslavnější je oratorium Matoušovy pašije J. S. Bacha pro orchestr, sbor a sóla.

Národní divadlo moravskoslezské

Ředitel

Mgr. Luděk Golat

Šéf opery

Mgr. Luděk Golat

Program vydalo

Národní divadlo moravskoslezské

Čs. legií 14, Ostrava

Texty a redakce programu

PhDr. Marta Trnková

Grafická úprava

Marek Pražák

Upgrade CZ s.r.o.

Anglický překlad

Mgr. Hana Pešková

Tisk

Ringier print, s.r.o.

„Nositele autorských práv k dílu zastupuje DILIA,
divadelní a literární agentura, Krátkého 1, Praha 9.“

GENERÁLNÍ MEDIÁLNÍ PARTNER

MEDIÁLNÍ PARTNER NDM

